ВІДГУК
офіційного опонента професора, доктора юридичних наук, професора Антоніни Семенівни Токарської
на дисертацію Комнатного Сергія Олександровича
«Філософсько-правові засади реалізації житлової політики в Україні в контексті сучасних суспільних трансформацій»,
представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
зі спеціальності 12.00.12 – філософія права

Ступінь актуальності обраної теми

У гуманітаристиці надскладного для нас XXI століття продукуються різноаспектні ідеї філософсько-правової науки. Парадигма, яку нам запропонував шановний дисертант, змінює сучасні підходи до вибору досліджуваної проблематики і особливо уможливлює праксеологічність філософсько-правових дискурсів. З цих позицій Сергій Олександрович Комнатний діє за Сенекою: «Філософія вчить нас не промовляти, а діяти». Суть такого підходу у наступному: якщо на філософську шкалу міряти, то дисертантові вдалося збудувати інноваційну концептуальну схему житлової політики і житлового права на основі антропологічних та аксіологічних засад.

Позитив бачу і в тому, що актуалізованим виявився в роботі комунікативно-прагматичний аспект. Добре, що ця проблематика не опинилася серед периферійної у сучасному науковому наративі.

Робота насичена переконливою аргументацією (доказовий цифровий матеріал, рисунки, таблиці та ін.), яка пов'язана із філософсько-правовим осмисленням трьох позицій практичного досвіду. Роботі Комнатного С. О. властива досконалість і об'єктивність, а також наукове критичне мислення.

У цілому праця акумулює кращі концептуальні елементи та інноваційне бачення перспектив житлової політики і житлового права. Практично зорієнтованою є ідея/концепція, а особливо її змістова цінність.

Своє право на позитивне схвалення авторської ідеї та її реалізації обґрунтовую двома підставами: потребою модернізації законодавства на основі принципу «нікого не залишити осторонь»; реальною є пропозиція щодо триетапної парадигми житлової політики: формування нової нормативно-правової бази у сфері житлової політики; визначення чітких механізмів і термінів їх упровадження; моніторинг отриманих результатів.

Право на житло є одним з конституційних прав кожного громадянина України, в той же час право на житло є природним правом кожної людини, яке з'являється у кожного з народження і супроводжує протягом життя. В сучасних умовах реалізація природних прав залежить від позитивних зобов'язань держави, які імплементовані в конституційних та галузевих нормах права. Проблема реалізації конституційних прав на житло в Україні набула нового змісту у зв'язку з масовим внутрішнім переміщенням, викликаним збройною агресією сусідньої держави. Наявні механізми та впроваджувана державна житлова політика, в цілому, виявились не готовою для захисту житлових прав громадян. Все це підтверджує і раніше наявну актуальність теми дослідження.

Обраний напрям дослідження відповідає як узятим Україною зобов'язанням щодо ратифікованих міжнародних актів, так і стратегічним напрямом, затвердженим внутрішніми нормативними актами. Основними з них є: прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року Загальна декларація прав людини; прийнятий і проголошений генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року Порядок денний в області сталого розвитку, яким затверджені «Цілі сталого розвитку»; Указ Президента України від 30 вересня 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Указ Президента України від 14 вересня

2020 року № 392 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про стратегію національної безпеки України»; Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119 «Про національну стратегію у сфері прав людини»; Концепція державної житлової політики, схвалена Постановою Верховної Ради України від 30.06.1995 року № 254/95-В; Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII; Постанова КМ України від 03 березня 2021 року № 179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року»; Постанова КМ від 5 серпня 2020 року № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» та інші.

Мета дослідження полягає у тому, щоб визначити: філософсько-правові засади житлової політики української держави в контексті сучасних суспільних трансформацій. Цільовими орієнтирами дисертаційного дослідження передбачено: транслювати аналіз історії, теорії та методології дослідження проблеми; з'ясування змісту і структури житлової політики; проведення компаративістичного аналізу житлової політики в країнах світу; розкриття філософсько-правової суті житлової політики; виявлення філософсько-правового змісту реформування житлового права; конструювання моделі житлової політики, базованої на філософських принципах і категоріях; у проекції з філософсько-правовими засадами житлової політики, розкриття конституційних положень про житлові права; підтвердження розвитку тези про вплив громадянського суспільства на державу, його філософський зміст, зокрема, про той аспект впливу, який стосується житлової політики, житлового права, права на житло; обґрунтування пропозицій до керівних принципів проектування нової житлової стратегії як основного плану модернізації та практичного впровадження сучасної соціально-економічної державної житлової політики, яка має базуватись на забезпеченні права на житло, при цьому з обов'язковим формуванням філософії відповідального користувача.

Оцінка наукового рівня дисертації та новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень

Наукова новизна поданого С. О. Комнатним дослідження полягає в тому, що подана робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням філософії, теорії та методології житлової політики держави з проекції філософсько-правової суті житлової політики та в її конструюванні, виходячи з принципів цілісності і системності. Дисертація відтворює міжпредметні зв'язки філософії і юриспруденції, а також залучає психологічний і соціологічний аналіз потреб громадян у житлі.

Дослідження обґрунтовує появу права на житло у людини як філософської категорії від моменту народження людини і розглядає як таку, що супроводжує її протягом усього життя. Право на житло – це те право, без якого складно реалізувати інші права людини, такі як право на безпеку, відпочинок, гармонійний розвиток особистості, створення сім'ї. Ще з давньогрецької філософії осмислюється феномен дому, домівки, помешкання («ойкос») як основи ідентичності особистості й суспільного життя. Адже родина, спільнота, економіка, політика – все це вибудовується довкола житла людини.

Автор доводить, що право на житло не є єдино визначеною мірою, яка уможливлює забезпечення інших прав, проте воно являє собою необхідну передумову для реалізації останніх. Дослідження аргументовано доводить, що право на житло є природним правом людини. Право на забезпечення житлом індивіда в умовах сучасного соціуму є позитивним правом, яке формується з витоків природного права на житло й через систему нормативно-правових актів створює механізми реалізації цих прав в умовах сучасних державних політик.

Робота містить низку цікавих наукових і практичних положень. Насамперед, заслуговують увагу висновки дисертанта що до аспектів формування парадигми права на житло як природного права кожного, через

призму конституціоналізму, а саме: досліджена парадигма українського конституціоналізму дала можливість дійти висновку про те, що вектор конституційних прав громадян України має людиноорієнтований характер. Конституція України містить достатньо норм, покликаних забезпечити природне право на житло. Соціально спрямовані конституційні норми мали б отримати своє відображення у секторальних правових нормах житлової політики сучасної України, що майже й маємо на практиці (наявна значна кількість житлових пільг, субсидій, програм), але, на жаль, з наднизьким рівнем практичної реалізації цих механізмів. Перш за все, це пов'язано із розбалансованою системою нормативно-правової бази в галузі житлової політики, наявністю застарілих актів, заснованих на засадах соціалізму, що, відповідно, не можуть бути достатньо ефективними в сучасних умовах.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Автор обґрунтовує, що для розроблення сучасної стратегії державної житлової політики України необхідно визначити її кінцеву мету. Такою метою має бути парадигма розуміння права на житло як такого ж природного права, що й право на саме життя, яке набувається людиною від народження. Ніхто не може бути позбавлений права на житло. Житло, як матеріальне вираження природного права людини, необхідне їй для життя, без цього вона не може почуватися захищеною, гармонійно розвиватися.

У дисертації дослідника зініційована побудова такої системи норм житлового законодавства, яка охоплюватиме три рівні: створення житлового фонду, обслуговування житлового фонду і забезпечення житлом громадян. Необхідно впорядкувати систему житлових фондів залежно від суб'єктів права власності та цільового використання, чітко визначити їхній порядок і способи формування. Надання житла з житлового фонду загального чи соціального призначення має відбуватись на правовій основі у вигляді оренди чи соціальної оренди з чітко визначеними правами й обов'язками сторін. Для формування фонду житла соціального призначення необхідно

розглянути питання встановлення пайової участі забудовників у вигляді відрахування певної кількості метрів житла до фондів соціального житла, зупинити приватизацію житлового фонду, побудованого в пострадянський період.

Отримані висновки дослідження доводять необхідність термінової перебудови системи державної житлової політики, в тому числі, шляхом модернізації житлового законодавства, яка має відбуватися з урахуванням основного постулату: право на житло – це природне право кожної людини на достатній життєвий рівень і гармонійний розвиток особистості. Формування нової стратегії державної житлової політики з використанням зазначених у цьому дисертаційному дослідженні рекомендацій має наблизити Україну до зміцнення основ правової держави, у якій громадянин та його права є найвищою цінністю.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані в дисертаційному дослідженні висновки та рекомендації можуть бути використаними у:

– *освітньому процесі* – при підготовці навчальних і навчально-методичних програм з філософії права, теорії права, конституційного і житлового права, які викладаються в закладах вищої освіти (акт Національної академії внутрішніх справ від 10 квітня 2023 року);

– *науково-дослідній діяльності* – сформульовані й викладені положення, узагальнення, висновки й рекомендації мають філософсько-правове і загально-теоретичне значення для сучасної філософії права, теорії права й конституційного права (акт Національної академії внутрішніх справ від 03 квітня 2023 року);

– *сфері правотворчості* – висновки і позиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані при підготовці державних програм, проєктів нормативно-правових актів у сфері житлової політики, нового житлового кодексу (акт Міністерства розвитку громад, території та інфраструктури України від 26 квітня 2023 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертація написана українською мовою, і вона повністю відповідає вимогам, що висуваються до даного виду робіт. Складається з анотацій державною і англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, які містять 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (221 найменування) на 23 сторінках і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 413 сторінок, обсяг основного тексту 352 сторінки.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Можу констатувати, що дане дослідження є системним і комплексним та має відповідну теоретико-практичну цінність як для науки, так і для нормотворчих державних процесів. Водночас з відзначенням позитивних моментів дослідження, хотілося б висловити деякі зауваження:

1) на мою думку, автору варто було б приділити більше уваги питанню соціальної та юридичної взаємної відповідальності між суспільством і державою в процесі реалізації житлових прав;

2) формуючи авторську дефініцію індексу доступності житла, на мою думку, варто було б вказати, в який спосіб можливе практичне впровадження його застосування та якими нормами законодавства має бути врегульоване питання його застосування;

3) аналізуючи в підрозділі 4.2 результати соціологічного дослідження щодо світоглядних очікувань громадян від впроваджуваної державної житлової політики, було б цікаво порівняти результати схожих досліджень у ретроспективі їх змін у сув'язі з трансформаційними процесами у суспільстві;

4) враховуючи сьогоднішні реалії і виклики, цікаво було б почути думку автора про необхідність вжиття окремих заходів для відновлення права на житло громадян, які постраждали від наслідків збройної агресії;

5) у переліку авторів-дослідників житлової політики, житлового права не згадані: А. Колодій, О. Кущ, В. Муравка, О. Соколовська, Ю. Лепех;

6) у дисертації не пояснено різнобій із термінами «жилий» і «житловий» (сторінка 44 дисертації).

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій Комнатного С. О. фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Сергія Олександровича Комнатного на тему «Філософсько-правові засади реалізації житлової політики в Україні в контексті сучасних суспільних трансформацій», подана на здобуття ступеня доктора юридичних наук, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 12.00.12 – філософія права та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» а її автор – Комнатний Сергій Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права.

Професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка» **Антоніна ТОКАРСЬКА**

ЗАСВІДЧЕНО: Вчений секретар
НУ «Львівська політехніка» **Роман БРИЛИНСЬКИЙ**